

İNSANDAN ÖNCE

Anadolu toprakları 250 milyon yıl öncesinden itibaren yükselmeye başlamış ve bu coğrafyanın Tetis Okyanusu'nun sularından tamamen kurtulması 5-10 milyon yıl öncesine kadar dayanmaktadır. Bayburt coğrafyası ise Avrasya Levhası'ndan koptuğu düşünülen Doğu Pontidler'in bir parçasıdır. Milyonlarca yıl Tetis Okyanusu'nun altında kalan ve bu süreçte çok sayıda deniz canlısı türlerini barındıran Doğu Pontidler ve Bayburt toprakları, kabaca 45-50 milyon yıl önce bu sulardan tamamen kurtulmuş ve karaya dönüşmüştür. Bayburt coğrafyasının değişik noktalarındaki kireç ve kil taşları içerisinde karşımıza çıkan çoğunlukla Jura Dönemi deniz canlılarının fosilleri, işte bu Tetis Okyanusu'ndan günümüze gelebilen izlerdir. Bu fosillerin örnekleri Bayburt coğrafyasının her köşesinde görülebilmektedir ve ayrıca Ankara'da bulunan Şehit Cuma DAĞ Tabiat Tarihi Müzesi'nde de bu örneklerden bazıları görülebilmektedir. Bunun dışında Bayburt coğrafyasının ve Doğu Pontidler'in en eski oluşumlu arazilerinden biri konumundaki Prekambriyen(330-350 milyon yıl) yaşındaki Pulur Masifi araştırmacıların oldukça dikkatini çekmiştir ki Pulur Masifi ile ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır.

BAYBURT COĞRAFYASINDA İNSAN

İnsanlık tarihinin en uzun süreci Paleolitik Çağ, birkaç milyon yıl öncesinden kabaca 12 bin yıl öncesine kadarki evreyi kapsar. İnsanlığın doğa ile daha içli dışlı, başka bir deyişle doğanın bir parçası olarak yaşamını sürdürdüğü bu çağda, mağaralar doğadaki lüks konutlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'da bu sürecin en güzel örnekleri Yarımburgaz ve Karain mağaralarıdır. Bayburt coğrafyasındaki Paleolitik Çağ'a dair kanıtlar, aynı zamanda bu coğrafyadaki en eski insan izleridir. 1980'li yılların başında tesadüfen keşfedilen Duduzar Köyü'nün yakınlarındaki Killiğin Mağarası ismiyle bilinen oluşum daha çok bir kaya sığınağı niteliğindedir. Bir diğer merkez ise Gez Köyü yakınlarındaki Gez Alanı ismiyle bilinen kamp yeridir. Bu alanlarda keşfedilen taş aletlerin günümüzden kabaca 14-15 bin yıl öncesine, Epipaleolitik Çağ'a ait olabileceği düşünülmektedir.

Neolitik Çağ insanın yaşam biçiminin köklü bir şekilde değişmeye başladığı bir süreçtir. Bereketli Hilal adı verilen topraklar üzerinde insanlık tarihinin ilkleri yaşanmıştır. Yerleşik yaşamla birlikte tapınak diyebileceğimiz özel işlevli yapıların ortaya çıkması ve birkaç bin yıllık süreç içerisinde koyun, keçi, sığır ve domuzun evcilleştirilmesi, baklagillerin ve tahılların kültive edilmesi, bu uzun soluklu sürecin önemli parçalarıdır. Bayburt coğrafyasında bu gelişmelerin yaşandığı sürece dair elimizde net bir bulgu bulunmamaktadır.

Bayburt'taki arkeolojik çalışmaların geçmişine bakıldığında, 1940'lı yılların başında Bayburt'la birlikte Anadolu'nun büyük bir kısmında araştırmalar yapmış olan Prof. Dr. İsmail Kılıç Kökten ilk isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Pulur, Haşıye, Hindi, Siptoros gibi höyüklerden ilk defa bahseden Kılıç Kökten olmuştur. Kökten'den sonra Bayburt coğrafyasında arkeoloji çalışmaları yürüten isim Avustralya Melbourne Üniversitesi'nden Prof. Dr. Antonio Sagona ve eşi Claudia Sagona olmuştur. 1989'dan itibaren yörede yüzey araştırmaları gerçekleştiren Sagona ve ekibi, aynı zamanda Bayburt'taki ilk bilimsel arkeolojik kazıyı da Demirözü'nün Çiftetaş Köyü sınırları içerisindeki Büyüktepe veya İkiztepe ismiyle bilinen höyükte yapmıştır. Sagona'nın çalışmalarından sonra yöredeki diğer kapsamlı çalışma 2012 ile 2020 yılları arasında Prof. Dr. Süleyman Çiğdem başkanlığındaki ekip tarafından gerçekleştirilmiştir.

Elimizdeki arkeolojik verilere göre Bayburt coğrafyasında ilk yerleşimler, MÖ 4. binyılda, Geç Kalkolitik Çağ'da karşımıza çıkmaktadır. Küçük birer mezra niteliğindeki 5000-5500 yıllık Bayburt'un bu ilk köyleri Taşkesen, Pulur, Bayrampaşa, Gündulak Tepe, Tepecik, Akşar gibi yerleşimlerdir. Bayburt il sınırları içerisinde yapılan arkeolojik kazılarda ele geçen organik malzeme üzerinden alınmış iki adet radyokarbon örneği bulunmaktadır. Bunlardan ilki Sagona'nın Büyüktepe Kazısı'ndan gelen MÖ 3303-2863 tarihleridir. Çiğdemtepe Höyük'te yakın zaman önce yapılan kurtarma kazılarından gelen diğer

tarihler MÖ 3132-3009'dur. Bahsedilen bu tarihler yöremizin iskân tarihiyle ilgili ortaya konulmuş en net verilerdir. Bu tarihlerin daha eskiye gitmesi mümkündür, ancak bunun için yöremizde daha fazla sistemli bilimsel kazıya ihtiyaç vardır.

Bayburt kırsalında özellikle Hart ve Mormuş ovalarında MÖ 3. binyılda yerleşim birimi sayısında hızlı bir artış yaşanmıştır. Bu demografik artışın Karaz, Erken Transkafkasya, Kura-Aras gibi isimlerle bilinen bir kültürün ve bu kültürü oluşturan toplumların yörede yayılması ile ilgili olduğu sanılmaktadır. Yarı göçer bir karaktere sahip olduğu düşünülen bu toplumlar, hayvancılıkla uğraşan ve kısmen tarım yapan, yuvarlak planlı basit kulübemsi konutlar inşa eden ve ocakları, parlak siyah açkılı seramikleri ile kendine özgü unsurlar barındıran bir kültüre sahiplerdir. Bu kültürün izlerini Aksaçlı, Hindi, Tepecik, Çayıryolu, Taşkesen gibi birçok höyükte görmek mümkündür.

Demir Çağı'nda yöredeki yerleşim sayısı 100'e yaklaşmış ve Bayburt coğrafyası yoğun bir iskana sahne olmuştur. Bu dönemle birlikte yamaç yerleşimleri ve höyüklerin yanında kale türündeki yapılar da hızla artmıştır. Doğu Anadolu'nun yazılı çağlarını başlatan ve bu engebeli coğrafyada MÖ 9. yüzyılın ortalarında ilk defa bir siyasi yapı kurmayı başaran Van Kalesi(Tuşpa) merkezli Urartu Krallığı, Menua zamanında Kuzeydoğu Anadolu'nun büyük bir kısmına hâkim olmuştur. Demir Çağı'nda Kuzeydoğu Anadolu'da var olduğu bilinen ancak sınırları kesin olarak çizilemeyen Diauhei Krallığı'nın toprakları içerisinde Bayburt coğrafyasını da düşünmek mümkün görünmektedir. Yöremizde şimdiye kadar yapılan çalışmalarda Urartu Krallığı'na dair herhangi bir kesin kanıt bulunamamış olsa da bilinen Urartu'nun sınırlarının yakın komşusu niteliğindeki Bayburt yöresi, Urartu'nun siyasi hegemonyası altında kalmış olmalıdır.

MÖ 6. yüzyıl ortalarında Anadolu'nun neredeyse tamamı Pers egemenliğine girmiş ve Geç Demir Çağı boyunca Pers egemenliğinde kalmıştır. Bu süreçte Satraplık adı verilen yönetim birimlerince idare edilen Anadolu topraklarında Persler'in kültürel izleri oldukça cılızdır. Bayburt coğrafyasında tespit edilmiş Pers izleri bulunmasa da siyasi olarak Akamenid İmparatorluğu içerisinde yer almış olmalıdır. Benzer şekilde Bayburt yöresinde Hellenistik Dönem ile ilgili net veriler bulunmamaktadır ancak İskender'in kurduğu imparatorluğun siyasi hegemonyası altında kalmış olması muhtemeldir.

Roma Dönemi'yle birlikte yöredeki arkeolojik izler daha somut bir kimliğe bürünmektedir. Roma İmparatorluğu'nun MÖ 1. yüzyılda Pontos Kralı Mithridates'i yenmesi ile Anadolu'nun kuzeydoğusu da Roma eyalet sistemine dahil olmuştur. Bayburt ve çevresi, Roma'nın bölgedeki askeri üssü niteliğindeki Satala garnizonunu kurması ile bir sınır hattı niteliği kazanmıştır. Yörede yapılan araştırmalarda Roma Dönemi'ne ait çok sayıda yerleşim yeri ve kale tespit edilmiştir. Nitekim bu yapılarla ilgili yazılı bilgiler de mevcuttur. Örneğin MS 6. yüzyılda Prokopius tarafından kaleme alınan "Yapılar" ve "Savaşlar Üzerine" isimli eserlerde imparator Justinianus tarafından yaptırılan Baiberdon ve Areon gibi kalelerden bahsedilmektedir. Prokopius ayrıca yöredeki Roma-Pers mücadelesinin ayrıntılarını da aktararak yöre tarihiyle ilgili önemli veriler sunmaktadır.

Bayburt ve çevresi, 11. yüzyılın ortalarından itibaren Selçuklu ordularının akınlarına uğramış olsa da kesin bir Selçuklu hakimiyeti kurulamamıştır. Malazgirt Zaferi'nden sonra kısa süreliğine Danişmendliler'in topraklarına katılan yöre topraklarına daha sonra Saltuklular hâkim olmuştur. Birkaç asır boyunca Saltuklu ve Selçuklu hakimiyetinde kalan Bayburt, 14. yüzyılda İlhanlılar'ın eline geçmiştir. Hemen sonrasında ise Akkoyunlu Devleti tarafından fethedilen yöre toprakları, Yavuz Sultan Selim'in komutanlarından Bıyıklı Mehmet Paşa tarafından 1514'te kesin olarak Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Bundan sonra bir sancak merkezine dönüştürülen Bayburt, 16. yüzyılın ortalarında Erzurum'un kazası yapıldı.

Bayburt coğrafyası 1828-29 Osmanlı-Rus savaşında işgale uğramış ve kale başta olmak üzere birçok yapı bu savaş sürecinde harap olmuştur. Benzer şekilde 1916'da yeniden Rus işgaline uğrayan

şehir, bu süreçte de ağır bedeller ödemiştir. Bayburt ve çevresi 1918'de Rus işgalinden kurtulmuş ve Milli Mücadele sonrasında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bir parçası olarak varlığına devam etmiştir.